



BAGGBÖLERIET I DEGERFORS SOCKEN OCH BRÖDERNA ÅSTRÖM



Anders Åström
(1818 – 1876)



Jonas Åström
(1825 – 1892)

Charlotta Axelsson skogsvetarkurs 98/02

Men gräset minner...

En liten plätt på jordens klot
där gräsen kämpar genom åren
att tappert möta skogens hot
och kväva videsnåren.

”Vi, gräs var odlarnas vän och stöd,
vi var hans små drabanter
mot fattigdom och hungersnöd.

Kom an från alla kanter!

Den glänta som ditt öga ser
är allt som minner om en torparmöda
med svett och knot lagd ner.

Vi binder kransar varje år
och som ett värn mot glömskan står.

Vem annars minns de döda!

H.L. (Larsson 1988)

Varför detta ämne berör mig

När jag tänker på dagens samhälle och den ständiga centraliseringen, och därmed urbaniseringen, kan jag inte låta bli att känna mig åtminstone en aning illa berörd. Jag tycker att landsbygden erbjuder en i många fall betydligt högre livskvalitet, än vad man kan finna i en stadsmiljö. Jag känner också stor vördnad inför de många människooöden som har utspelat sig i och med befolkandet av vårt land. Det känns tragiskt att se hur så mycket nedlagt arbete i åtskilliga fall går till spillo.

Jag tror att den epok som Baggböle sågverk avspeglar, samt den framåtanda och vilja att utveckla, som bröderna Åström med flera hade, utgör ett stort bidrag till den samhällsutveckling som har skett. Anders och Jonas Åström föddes i byn Vindel-Ånäset i Vindelns kommun omkring år 1820. Jag har själv mina rötter i Vindel-Ånäset och min pappas farmor, var en dotter till Jonas Åström. Åström är ett känt och omtalat namn i bygden. Det står för rikedom och handlingskraft. Anders byggde upp ett handelsimperium i Degerfors (nuvarande Vindeln), medan Jonas stannade som ägare till hemmanet i Vindel-Ånäset. Han blev där den stora auktoriteten i byn. Dessa herrar hade i allra högsta grad del i den stora handeln med skog, då de både var stora privata skogsägare samt hade företagsverksamhet.

Jag vill inte påstå att utveckling är ett negativt ord, men det sätt som exploateringen av Sveriges skogar gått till på, har inte varit skonsam mot vare sig naturen eller befolkningen. Detta citat säger en hel del: ”I böndernas ägo hade skogen endast obetydligt värde, och när sågverksindustrin drog norrut, lät bönderna i stor utsträckning lura sig att för en spottstyver avyttra sina skogsmarker till skogsbolagen till största förfång för hemmanets bärighet i framtiden och med bondeungdomens förvandling till industriproletariatet som påföljd. De försämrade utkomstmöjligheterna för jordbrukarklassen ledde även till en betydande emigration. För kommunerna blev denna utveckling även ödesdiger genom de anspråk den kom att ställa på skolväsende och fattigvård, utan att för dem medföra motsvarande skatteintäkter av bolagens verksamhet. I tider av dåliga konjunkturer övervältrades omsorgen om de arbetslösa utan vidare på kommunerna. Detta skede kommer att stå som en skamfläck i länets historia, både för bondeklassens vidkommande, för dess kortsynthet, och för bolagen.” (Larsson 1998)

Vad jag vill analysera med denna text, är hur baggböleriet i Degerfors socken kunde uppstå, vad det egentligen innebar och vilka konsekvenser det har fått för folket och skogarna. Vidare tänker jag försöka belysa hur affärsmän som Anders och Jonas drog nytta av händelseförloppet – eller var det kanske tvärtom så, att det var män med högre befattningar än bröderna Åström som drog nytta av dem?

Definitionerna på termen ”baggböleri”

Det man kallar för baggböleri, har kommit att variera mellan olika sammanhang. Det finns i huvudsak två betydelser. Den första, och mest ursprungliga, är kort och gott *olovlig avverkning på kronans mark*. Baggböle sågverk utförde troligtvis sådana avverkningar. Sågverket övergick mer och mer till att utöver sin tilldelade stockfångst¹ på kronans mark, även förhandla till sig skog från bönderna. Dessa kanske inte alltid så schyssta förhandlingar och avtal, har även de gått under benämningen baggböleri (Gaunitz 1980). Vidare utökningar av begreppet, är mer allmänt rovdrift och resurs utnyttjande som strider mot vedertagna äganderättsprinciper eller vanskötsel av skog (Gaunitz 1992).

Bakgrunden till den hårda exploateringen av skogarna i Degerfors socken samt problematiken bakom uppkomsten av baggböleri

En ökad efterfrågan på trävaror samt en större tillgänglighet på råvara, gav nya utvecklingsmöjligheter och detta kan man nog säga är vad som utlöste konflikten om de västerbottniska skogarna (Gaunitz 1992). Vid 1700-talets slut hade de norrländska skogarna börjat stiga i värde och investeringar gjordes nu i flottleder och sågar. En viktig komponent i utvecklingen var också den ökande befolkningen, som gjorde att arbetskraft blev tillgänglig. Under de svåra åren på 1830-talet, märktes en nedgång i produktionen av trävaror, som på allvar tog fart på 1840-talet. Det var vid den tiden som vattensågarna hade nått sin fulla kapacitet. Det var till största delen till England, som de svenska trävarorna exporterades. England hade dock ett väl utvecklat tullsystem, som fanns kvar fram till 1866. När den engelska tullen var helt borttagen, öppnades möjligheten till de riktigt stora exporterna.

Skogslagstiftningarna och avvitrningen

Före 1800-talet hade Sverige en tämligen restriktiv skogslagstiftning, som syftade till uthålligt resursutnyttjande. Landet hade en långsam ekonomisk utveckling och staten satsade på att utveckla de näringar som redan var etablerade. Man ville minska behovet av livsmedelsimport och främjade nyodling samtidigt som man understödde viktiga exportnäringar såsom järnhanteringen.

Vad gällde Västerbotten, befann sig länet på samma sätt som stora delar av Norrland i en kolonisationsfas. Där fanns större resurser än vad befolkningen behövde och de hade hittills inte funnits något egentligt behov för att etablera ett rättssystem.

¹ En stockfångstskog är ett skogsområde som ett sågverk tilldelats av kronan. Från denna skog hade sågverket rätt att avverka ett visst antal träd per år (stockfångsten) mot ersättning till kronan. (Bunte et al 1982)

Skogen sågs som allmänhetens egendom och var och en nyttjade den efter behov. 1789 började staten dock med den så kallade avvitrningen, vilket innebar att man skiljde byarnas marker från varandra och från kronans. Det fanns flera anledningar till att avvitrningen skedde. För det första ville staten befolka Norrland och avsatte därför gärna mark till bönderna. Avvitrningen hjälpte också till med att lösa tvister mellan olika byar, då landet blev allt mer tätbefolkat. Den viktigaste anledningen till att genomgå denna procedur, var kanske ändå att säkerställa virkestillgången för de bruk och sågar som etablerades. (Bunte et al 1982). Den framväxande skogsindustrin krävde att ägoförhållandena var reglerade. Den slutliga avvitrningsförhandlingen för hela socknen, genomfördes 1858-60 i Degerfors. Efter avvitrningens början, sparade många bönder medvetet på den skog de hade anledning att tro skulle falla inom deras skiften och avverkade i större utsträckning på överloppsmarken² (Tirén 1937). Detta fenomen var nog en bidragande orsak till baggböleriets förekomst, i detta fall alltså olovliga avverkningar på kronans mark, då överloppsmarken var den mark som blev kronans.

Under 1800-talet växte en liberalare näringspolitik fram. Staten satsade nu mer på enskild verksamhet, då man ville sätta fart på den ekonomiska verksamheten. Det fanns inte längre samma kontroll över hur landets resurser utnyttjades. Kronan privatiserade delar av sin mark, men även de marker som förblev i statlig ägo, förvaltades enligt dessa nya liberala principer.

Baggböle såg...

James Dickson var mannen bakom det tidsenliga företaget Dickson & Co, som köpte upp Baggböle såg i Västerbotten 1838. Detta var inte vilket sågbolag som helst, utan vid denna tid ett av de största handels- och rederiföretagen i Sverige. Företaget gick målmedvetet in för att ha mer eller mindre monopol på skogsindustrin längs de tre älvarna Ljusnan, Ljungan och Umeälven. Detta skedde genom att ta kontroll över de bästa sågplatserna nära älvmyningarna (det var fortfarande vattensågning som var aktuell) och även behärska flottlederna. Dickson kunde utnyttja den liberala anda som hade börjat råda i landet för att snabbt och effektivt etablera en blomstrande verksamhet (Gaunitz 1980).

..och det företags arbetsmetoder

Rätten till stockfångst på kronoskogarna var knuten till ett visst sågverk och den utgjorde inkörsporten till affärsmässig kontroll i området (Gaunitz 1980). Baggböle såg hade den policyn att man utöver denna virkestillgång, helst ville köpa avverkningsrätter på 50 år och inte köpa hemman. Före 1881 hade Baggböle sågverk endast köpt

² Den mark som låg mellan byarnas marker (byskogarna) och som vid den slutliga avvitrningen blev fastställd som kronans mark.

åtta fastigheter i Degerfors socken. Varför Dickson medvetet förde denna strategi, har diskuterats. Fördelarna som den innebar, var främst att sågverket slapp ansvar för skogsvård samt upprätthållande av jordbruk på fastigheten och dessutom fanns oftast bonden kvar på plats och utgjorde värdefull arbetskraft under avverkningarna. I och med att skogsvården försumrades, förbjöds dock femtioåriga avverkningskontrakt 1889. På 1880-talet avvecklades även stockfångsträttigheterna på kronoskogarna och innehavarna fick i stället avverka alla timmerträd på vissa områden under en tioårsperiod.

Lars Tirén skriver i sina *Skogshistoriska studier i trakten av Degerfors i Västerbotten*, att Baggböle sågverks framfart måste ha inneburit en fullständig skövling av det användbara virkesförrådet. Baggböleavverkningarna omfattade alla träd med en diameter i brösthöjd ned till omkring 38 cm (Tirén 1937). Baggböle sågverks stockfångst uppgick slutligen till 20040 träd (som årligen fick avverkas på kronans mark), men exempelvis uppgick avverkningarna i Degerfors sockens kronoskogar år 1868 till 32467 träd (Tirén 1937). Med detta skulle det alltså baggböleriet vara bevisat. Stubböresavgiften³ för denna stockfångst uppgick till endast 1656 kr och 31 öre. Då kan man förstå att förtjänsten på detta var enorm och att staten gjorde en betydande förlust. Utöver detta tillkom virkesköp från bönderna.

Två rättegångar

Den 15:e juni 1850 svor James Dickson junior, chefen för Baggböle sågverksägare, värjmsmålsed vid tinget i Lycksele, för att bevisa att han varit ovetande om att hans underlydande uppmanat bönderna att hugga timmer på kronans skogar. Bakom denna ed låg händelser åtta år tillbaka i tiden. Vintern 1842-43, hade nämligen en hel mängd timmer olovligen avverkat på kronoskogarna utmed Ume- och Vindelälvarna.

I och med det andra stora Baggbölemålet, 1867-68, lyckades staten i princip få slut på de olovligen avverkningsarna, åtminstone längs Umeälven (Balgård 1980a). Det var i själva verket ett huvudmål och sju sidomål. I likhet med det tidigare målet, kunde Dickson svära sig och sina ombud fria från alla anklagelser, men den negativa publiciteten kring baggböleriet blev stor. Efter alla skandaler kände Dickson sig nu tvungen att ge sina anställda order om att inte befatta sig med olovligen avverkat timmer.

Baggböle sågverk hade sin glans tid under 1850-talet och den stora exploateringen av det gamla överåriga virkeskapitalet i Degerfors socken skedde under 1850- 60- samt 70-talen (Tirén 1937). Med visshet hade Dickson tagit med i sina beräkningar, att gränserna för timmerupphandling i övre Norrland var tänjbara under denna period (Balgård 1980). 1896 sålde Dickson & Co Baggböle såg till G P Braathen i Sundsvall. Företaget hade inte byggt upp något framtida resursförråd och en intensiv period av hemmansköp startade.

³ Stubböresavgiften utgjorde den ersättning som staten ville ha för varje på statlig mark fällt träd.

De nya Baggbölingarne i Norrland göra honnör för den
"erkändt störste", allas herre och mästare.



Äras den som äras bör!

Fäderneslandet 30.5 1868.

Det Åströmska handelsimperiet

Anders Åström

En annan såg, som för övrigt var den största (och i princip enda) konkurrenten till Baggböle såg fram till år 1889, då flottleden i Umeälven öppnade för alla, var Sandviks ångsåg. Den startades 1860 av just Anders Åström, i samarbete med ett antal av Umeås grossister. Denna såg övergick 1914 i Mo och Domsjö och lades slutligen ned 1962. Kring Vindel-Ånäset finns det idag mycket skog som ägs av MoDo. Till stor del beror detta just på att denna by är Anders Åströms hemby och han hade säkert relativt lätt att komma över skog där. Sandvik köpte mellan 1881 och 1901 100 fastigheter i Degerfors socken. Anders Åström och hans son köpte privat 22 stycken hemman under samma tidsperiod. 1906 blev det förbjudet för bolagen att köpa upp hemman. Det är svårt att uttala sig om huruvida Sandviks såg kan förknippas med baggbölerimetoder. Denna såg uppkom dock betydligt senare än Baggböle såg och köpte hemman i betydligt större utsträckning. Det är mycket troligt att Åström vid dessa hemmansköp ofta drog nytta av bondens nödsituation och mer eller mindre tvingade honom att sälja eller lurade på honom köpet, alternativt ett arbetskontrakt. På så vis skulle Åström bedriva den "nyare formen" av baggböleri. Sandviks såg var utan tvivel det största bidraget till den Åströmska rikedom.

Jonas Åström

Jonas Åström var precis som sin bror en affärsman i grund och botten. Han köpte och sålde skog i ganska stor utsträckning. 1876 ägnades sex dagsverken åt ”diverse ekonomiska transaktioner”. 1884 samt 1890, ägnades nio stycken dagsverken respektive år (Sandberg 2000). Generellt deltog inte Jonas själv i gårdens sysslor i speciellt stor utsträckning. Han var mer som en övervakare för arbetet, i och med att han hade råd att anställa drängar och pigor. Skogsbruket var dock ett av de arbetsområden som han lade ned mest tid på och då främst flottningen, vilkens metoder han också undervisade i samt övervakade (Sandberg 2000). I den dagbok som han förde 1868-1891, och som Lena Sandberg har analyserat (2000), kan man läsa anteckningar som ”synade skogsskiften”, ”graderade skog” samt ”sammanträdde angående graderad skog”. Noteringar i likhet med dessa, visar på att Jonas Åström var en man med kunskap och befogenheter, kanske särskilt inom skogsbruket som innebar stora affärsmöjligheter. Troligen samarbetade Jonas också med sin bror Anders och dennes företag Sandviks såg, på så sätt att han jobbade som lokal skogsuppköpare. Jonas var en oerhört berest man, då han till och med hade varit till Amerika (och återvänt). Han gjorde även ett flertal resor till exempelvis Stockholm, Uppsala och Gävle. Han hade därmed säkerligen mycket kunskap och idéer att förmedla.

Följderna av baggböleriet

”- Det gifves icke ord, att beskrifva, huruledes under de gynsamma trävaru-conjuncturer, som förflutne och innevarande år ägt rum, skogarna icke allenast *sköflats* utan *rent af utödas*. – Det finnes icke medel, som icke upptänkes, för att vända skogsproducterna till en *hastig* vinst; icke blott den mogna skogen (och derom vore mindre att tala) utan *än mer* ungskogen faller i en lika otrolig som förvånande grad för åverkares bilor, och *jag vågar i ödmjukhet förklara att de facto* finnes *ingen äganderätt* hvarken i affseende på kronans eller de enskildtes skogar; ty ortens utsträckning är för stor, landet för glest befolkat och kronobetjeningen fåtalig och åt andra håll för mycket sysselsatt, för att ens kunna skänka *någon* tillsyn huru skogshugget i de ödliga skogarne bedrifves...” (Tirén 1937)

Baggböle såg, och andra sågar med den, lämnade inga äldre träd efter sig i de skogar där de drog fram. Detta gav yngre och mer likåldriga bestånd, vilket inte alls är något bra scenario ur naturvårdshänseende. Skogen tappade många värden för flora och fauna. Baggböleriet lämnade även många bestående ärr hos bygdens befolkning. Livet tedde sig i många fall helt annorlunda för de familjer som sålde sin skog, än de som inte gjorde det. Tyvärr gjorde de som sålde oftast inte mer än en tillfällig ekonomisk vinst, vilken inte var jämförelsevis så stor som den kunde ha blivit om de hade behållit sina marker.

Marknadens krafter tillsammans med lättare tillgång på skogen som råvara, till att de stora bolagsskogarna i Norrland successivt byggdes upp under slutet av talet. Efter förbudet mot fler hemmansköp, blev det svårt för nya företag att etablera sig och detta ledde till en mycket gynnsam konkurrenssituation för redan starka skogsbolag (Gaunitz 1980). Nästan halva arealen bondeskog i Degerfors socken övergick till bolagsskog efter avvittringen längs Umeälven. Efter det att baggböleriets tid var över, fortsatte jakten på virket i skogen under andra former, vilka förändrades i takt med nya lagarna.

Slutsatser och lärdomar

Som jag ser det hade den svenska staten problem att hinna med i den enorma expansion som skedde inom skogsindustrin under 1800-talet. En liberalare skogspolitik infördes, för att gynna landets växande företagsamhet, men den lagstiftningen visade sig inte vara direkt överförbar på de norrländska förhållandena. Staten ville naturligtvis i möjligaste mån tillgodose industrins behov, men samtidigt behålla en övergripande kontrollen för att få in den skatt och de avgifter, som rättsligen tillhörde kronan. Staten tappade dock kontrollen över exploateringen av de norrländska skogarna och saken gick över styr. Största anledningen till att detta kunde ske, tror jag var att sågverken låg snäppet före staten, som inte hann förutse brister i, samt använda rådande lagstiftning. Ett företag som Dickson & Co, hade en betydligt större inblåsning av de marknadskrafter som styrde handeln i ett större perspektiv (på kontinenten). Dessutom tror jag inte att Sveriges regering hade speciellt stor kunskap om rådande förhållanden i Norrland.

Det berättas mycket om vilken kontroll bröderna Åström hade över bygdens befolkning. Båda var väldigt beresta och satte sig väl in i marknadens påtryckningar. Jag tror att de styrde bygdens utveckling i hög grad och drog nytta av detta. De var män med rätt tidsanda. Däri ligger största hemligheten till deras stora framgångar, skulle jag i alla fall tro. Jag är imponerad över deras förmåga att se ut möjligheter samt hur de vågade ge sig in på nya saker. För skogsbolagen måste det ha inneburit en enorm fördel att ha lokala förhandlare utplacerade i bygden. Dessa människor kände till traktens skogar och dess innevånare. Jonas visste säkert precis hur han skulle gå till väga för att göra framgångsrika affärer med exempelvis envisen bonden Jor Lillträsk, vilket Dickson i egen hög person inte alls hade lyckats lika bra med. En annan faktor som Vindel-Ånäset drog med största sannolikhet stor nytta av var en familj med sådana initiativrikedom och drivkraft. Både inom skogsbruk och jordbruk, placerade sig de på kartan som en by där man var tidig med att använda ny teknik (Bunte et al 1991) men framför allt förde bröderna Åström med sig kapital till byn.

Till sist vill jag bara säga att den verksamhet som Baggböle sågverk för, bör ses som både positiv och negativ. Man får inte glömma att många bönder hjälpta till en högre ekonomisk ställning av bolagen, som erbjöd arbete samt köp

skog. Under den tid händelserna utspelade sig, var många bönders åsikt att bolagen enbart symboliserade någonting bra (Bunte et al 1982). Det handlar till stor del om personliga värderingar, då man uttalar sig om huruvida samhällsutvecklingen är positiv eller negativ.

Litteraturlista

- Balgård, G. (1980) a. "Ödemarken, som ensam bevittnat dåden, är stum". Västerbotten 1.80, s. 15-40.
- Balgård, G. (1980) b. *De 117 stockarna i Djupskolavan*. Västerbotten 1.80, s. 41-59.
- Balgård, G. (1980) c. *Miljondrivningen*. Västerbotten 1.80, s. 60-69.
- Björklund, J. (1992) *Skogsindustrins utveckling före andra världskriget: några perspektiv på Västerbottens län*. Rapport från kungliga skogs- och lantbruksakademien 64, s.61-67. Stockholm.
- Bunte, R., Gaunitz, S. & Borgegård, L.-E. (1982) *Vindelns – En norrländsk kommuns ekonomiska utveckling 1800-1980: en analys av bondesamhällets ekonomiska utveckling, anpassning och förvandling under 200 år*. Lund.
- Gaunitz, S. (1980) *Baggböleriet*. Västerbotten 1.80, s. 2-14.
- Gaunitz, S. (1992) *Baggböleriet i internationellt perspektiv: ett område i blyxtbelysning*. Rapport från kungliga skogs- och lantbruksakademien 64, s. 69-76. Stockholm.
- Larsson, H. (1988) *Nybygggaröden i gamla Degerfors socken*. Umeå.
- Lundberg, O. (1992) *Skogsbolagen och bygden: Örnsköldsviksområdet – ett stycke Norrland under 1800-talets senare hälft*. Rapport från kungliga skogs- och lantbruksakademien 64, s. 77-80. Stockholm.
- Sandberg, L. (2000) "Anders Andersson hade eld i sin tjärdal": en analys av Jonas Åströms dagböcker 1868-1891. *Kulturens frontlinjer* 26. 80 s. Umeå.
- Tirén L. (1937) *Skogshistoriska studier i trakten av Degerfors i Västerbotten*. Meddelanden från statens skogsforsöksanstalt 30 (1-2), s. 67-322.

Otryckt källa

Jonas Åströms dagböcker 1868-1891. Skriven av Jonas Åström, Vindel-Ånäset, Västerbotten. Utgiven av Vindel-Ånäsets byalag 1996.

Referenser till bilderna på försättsbladet

Bilden på Baggböle herrgård: Ur: Västerbotten 1.80, s. 2.

Anders Åström: Ur: Zingmark, A. (1989) *Spinnel-Annas släkt*, s. 218. Umeå

Jonas Åström: Foto: Gösta Florman, Stockholm. Fotoägare: Erling Olofsson, Vindel-Ånäset. (Fotoarkivet, Västerbottens museum)